

**Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında
Türkiye’deki Göçmen Kadınların Sosyal Dışlanması**

Tocial Exclusion of Migrant Women in the Context of Gender Inequality in Turkey

Rabia Bilgin

İstanbul Gedik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, rabiaablg@gmail.com,

ORCID: 0000-0001-7649-1625

Gönderim Tarihi: 15.05.2025

Kabul Tarihi: 20.11.2025

Yayımlanma Tarihi: 29.12.2025

Nasıl Atıf Yapılır:

Bilgin, Rabia. “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında Türkiye’deki Göçmen Kadınların Sosyal Dışlanması”. *Eklektik Sosyal Bilimler Dergisi* 3, sy. 2 (Aralık 2025): 284-312.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında Türkiye’deki Göçmen Kadınların Sosyal Dışlanması

Rabia Bilgin¹

Öz

Küreselleşmenin ve teknolojinin gelişimiyle değişen ve dönüşen toplumsal olguların başında yer alan göç olgusu, yakın tarihe kadar literatürde yalnızca erkeklerin aktif olduğu bir alan olarak ele alınmıştır. Ancak Feminist politikaların etkisiyle iş gücü piyasalarında yer almaya başlayan kadınlar, göç sürecinin bizzat aktörü hâline gelmiştir. Ne var ki göçmenlik rolünün yanında kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında uğradıkları ayrımcılık, göçmen kadınların maruz kaldıkları sosyal dışlanmayı pekiştirmiştir. Öyle ki kadınların, sosyal dışlanmanın pek çok boyutunu erkeklerden daha fazla deneyimlemesi, toplumsal cinsiyet kapsamında göç ve sosyal dışlanma döngüsünü açıklamayı gerekli kılmıştır. Tüm bunların ışığında bu çalışmanın amacı; göçmen kadınların yaşamlarının birçok alanında karşılaştıkları sosyal dışlanma pratiklerinin ve bu deneyimlerle baş etme stratejilerinin toplumsal cinsiyet ekseninde ele alınmasıdır. Bu doğrultuda literatür taraması yöntemi kullanılarak mevcut durum ortaya konmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili literatürün incelenmesinin yanı sıra Türkiye’den örnekler sunularak kadın göçmenlerin uğradıkları sosyal dışlanmanın farklı boyutlarına ışık tutulmuştur. Elde edilen mevcut bulgular göçmen kadınların, sosyal dışlanmanın meydana getirdiği olumsuz koşullardan erkeklerden daha fazla etkilendiklerini ve göç ettikleri coğrafyada uyum sürecinde sosyal, ekonomik ve politik desteğe ihtiyaç duyduklarını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal dışlanma, Göç, Göçmen, Kadın, Toplumsal cinsiyet*

1 İstanbul Gedik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, rabiaablg@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7649-1625

Social Exclusion of Migrant Women in the Context of Gender Inequality in Turkey

Abstract

The phenomenon of migration, which is at the forefront of social phenomena that have changed and transformed with the development of globalization and technology, has been addressed in the literature as an area where only men were active until recently. However, women who started to take part in labor markets under the influence of feminist policies have become the actors of the migration process themselves. However, in addition to the role of migration, the discrimination that women face in the context of gender inequality has reinforced the social exclusion that these women are exposed to. In fact, the fact that women experience many dimensions of social exclusion more than men has made it necessary to explain the cycle of migration and social exclusion within the scope of gender. In light of all this, the aim of this study is to examine the social exclusion practices that immigrant women encounter in many areas of their lives and the strategies to cope with these experiences in terms of gender. In this context, a literature review method was employed to present the current situation. In addition to examining the relevant literature, examples from Turkey have been presented to shed light on the different dimensions of social exclusion that female immigrants experience. The current findings have shown that immigrant women are more affected by the negative conditions caused by social exclusion than men and that they need social, economic and political support during the adaptation process in the geography they migrated to.

Keywords: *Social exclusion, Migration, Immigrant, Woman, Gender*

Giriş

Küreselleşen dünyada, gelişen ve değişen ekonomi politikaları neticesinde zenginliğin artması; eşitsizliği, yoksulluğu ve adaletsizliği de beraberinde getirmiştir. Bu durum, sosyal dışlanma kavramının tüm dünyayı ilgilendiren çok boyutlu bir olgu olarak incelenmesine sebep olmuştur. Dünya genelinde bir kesim zenginleşirken bir kesimin giderek daha yoksul hâle gelmesi; küreselleşmenin vadettiği eşitlik ilkesinin aksine dünya genelinde bir uçuruma sebep olmuştur. Bununla birlikte gelir dağılımından eşit ölçüde faydalanamayan kesimler, küresel anlamda dışlanmaya maruz

kalmıştır.² Sosyal dışlanma, 17. yüzyıl itibarıyla öncelikle Fransa’da ortaya çıkmış ve Lenoir tarafından tanımlanmıştır.³ Lenoir, dışlanmayı yalnızca ekonomik çerçevede ele almamış; bu kavramın sadece yoksulları ifade etmediğini de açıklamıştır. Öyle ki Fransa’da ele alınış biçimiyle sosyal dışlanma devletle ilgili bir kavram olup; devletin sosyal yapının korunması bağlamında yetersiz kalışını ifade etmiştir. Avrupa Komisyonu tarafından 2005 yılında yayımlanan raporda “belirli bireylerin toplumun kenarına itildiği ve yoksullukları, temel yeterliliklerinin ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarının eksikliği veya ayrımcılık sonucu tam olarak katılımlarının engellendiği bir süreç”⁴ olarak tanımlanan sosyal dışlanma kavramı, komisyon tarafından salt ekonomik faaliyetlere ilişkin fırsatlardan mahrum kalmaya değil; toplumsal oluşumlardan ve eylemlerden uzak kalma hâline vurgu yapmıştır. Nitekim sosyal dışlanma, toplumsal yapı mekanizmalarının hiyerarşik niteliğinin sonucu olarak oluşmuştur.

Sosyal dışlanmanın sahip olduğu farklı boyutlar, anlamlar, tanımlar, sebepler ve koşullar, sosyal dışlanmanın farklı zamansal ve mekânsal bağlamlarda farklı yaklaşımlarla ele alınmasını gerektirmiştir. Bunun yanı sıra sosyal dışlanma, her toplumda farklı algılanış ve etkileniş biçimlerine sahiptir. Sosyal dışlanmanın çok boyutlu ve dinamik bir süreç oluşu, gerek tanımlı gerekse unsurlarını belirlemeyi zorlaştırdığı gibi gerekçelendirme konusunda da durum değişmemiştir.⁵ Öyle ki küreselleşmenin yalnızca ekonomik sonuçları olmadığı gibi yoksulluk da sosyal dışlanmanın temel gerekçesi değildir. Bu anlamda göç, yoksulluk ötesi sosyal dışlanmanın önemli bir boyutudur. 20. yüzyılda artan işsizlik sorunuyla birlikte göç hareketlerinin yaygınlaşması, sosyal dışlanma kavramının diğer Avrupa ülkelerinde de kullanılmaya başlanmasına ve Avrupa Birliği literatüründe yer almasına sebep olmuştur.⁶ Sosyal dışlanmaya siyasi ve sosyal yapı ekseninde bir risk olarak yaklaşan Avrupa Birliği, bu kavramı yoksulluk olarak nitelendirmeyi sonlandırmıştır.⁷

2 Selda Geyik Yıldırım, “Sosyal Dışlanma ve Sığınmacılar”, *Abant Sosyal Bilimler Dergisi* 23, sy. 2 (Temmuz 2023); Sevim Atila Demir, “Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Dışlanma ve Dezavantajlılık”, *Tezkire Dergisi* (Nisan, 2021); Seda Topgül, “Sosyal Dışlanma ve Göç: Mülteci İşçiler Örneği”, *Sosyoloji Dergisi*, sy. 33 (2016): 269-289.

3 Faruk Sapançalı, *Sosyal Dışlanma* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2003).

4 European Comission Joint Report on Social Inclusion (Brussels: Eur. Com, 2005), 10.

5 Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*.

6 Topgül, “Sosyal Dışlanma ve Göç: Mülteci İşçiler Örneği”, 269-289.

7 Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*; Geyik Yıldırım, “Sosyal Dışlanma ve Sığınmacılar”.

Sosyal dışlanmanın öznesi olan dezavantajlı grupların dışlanmasını üreten ve besleyen koşulların birbirini yeniden ürettiği durumlar göz önüne alındığında; yoksulluk ve göç ilişkisi konunun aydınlatılmasında yapı taşlarından biri olmuştur.⁸ Nitekim sosyal dışlanma kavramı literatürde henüz 21. yüzyılda yoksulluk ile büyük ölçüde ilişkilendirilebilecek göç ve toplumsal cinsiyet konuları ekseninde ele alınan bir olgu olmuştur.⁹ “Bu nedenle dünya üzerindeki tüm yoksulların daha çok kadın, çocuk ve göçmen oluşu tesadüfi değildir.”¹⁰ Göçmen kadınlar, 21. yüzyılda dahi hem göç hem toplumsal cinsiyet olguları kapsamında kesişimselliğe uğrayarak yoksulluk ötesi sosyal dışlanmaya maruz kalan önemli bir kesimi oluşturmıştır.¹¹ Örneğin, sosyal dışlanmanın temel gerekçelerinden biri olan cinsiyete dayalı ayrımcılık, toplumsal cinsiyet temelli bir ayrımcılıktan söz edilmiştir.¹² Bu ayrımcılığın sosyalizasyon sürecinde kız ve oğlan çocuklarına öğretilen toplumsal normlar ile inşa edildiğini söylemek mümkündür. Kız çocuklarının ilksel dönemlerden başlayarak eğitim alanından dışlanmaları bu ayrımcılığı pekiştiren durumlardan biri olmuştur.¹³ Kadına ve erkeğe atfedilen roller de bu doğrultuda şekillenmiş ve sosyalizasyon sürecinde öğrenilen toplumsal normlar, göçmen kadınların sosyal dışlanma pratiklerinde ve baş etme stratejilerinde belirleyici olmuştur.¹⁴

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada küreselleşmenin toplumsal bağlamı içerisinde hem neden hem sonuç olarak değerlendirilebilecek göç olgusunun henüz yakın tarihte aktörü hâline gelen

8 Atila Demir, “Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Dışlanma ve Dezavantajlılık”, 87.

9 Atila Demir, “Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Dışlanma ve Dezavantajlılık”, 43; Muhlise Canlı ve Sema Buz, “Trabzon’da Yaşayan Afganistan Uyruklu Kadın Göçmenlerin Gündelik Yaşamları”, *Mavi Atlas Dergisi* 12, sy. 1 (Kasım 2023): 24-39; Geyik Yıldırım. “Sosyal Dışlanma ve Sığınmacılar”.

10 Atila Demir, “Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Dışlanma ve Dezavantajlılık”, 43.

11 Canlı ve Buz, “Trabzon’da Yaşayan Afganistan Uyruklu Kadın Göçmenlerin Gündelik Yaşamları”, Atila Demir, “Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Dışlanma ve Dezavantajlılık”.

12 Elif Topal Demiroğlu, “Belediyelerin Yerel Eşitlik Eylem Planlarında Göçmen Kadınlar: Türkiye’deki Belediyelerin Eylem Planları Üzerine Bir Araştırma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 1 (Mart 2024): 56-76.

13 Pierre Bourdieu, *Eril Tahakküm* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2019).

14 Canlı ve Buz, “Trabzon’da Yaşayan Afganistan Uyruklu Kadın Göçmenlerin Gündelik Yaşamları”; Topal Demiroğlu, “Belediyelerin Yerel Eşitlik Eylem Planlarında Göçmen Kadınlar: Türkiye’deki Belediyelerin Eylem Planları Üzerine Bir Araştırma”.

kadınların deneyimledikleri sosyal dışlanmayı derinlemesine incelemek adına öncelikle göç ve toplumsal cinsiyet olgusuna açıklık getirilmiştir. Bu kapsamda bu makalede “kadınların sosyal yaşamda edindikleri kadın kimlikleri ile göç sürecine neden ve nasıl dahil oldukları, göç sırasında ve sonrasında sosyal dışlanmanın hangi boyutları ile ne ölçüde karşılaştıkları, bu deneyimler ile baş etmek için ne tür stratejiler geliştirdikleri, göç ettikleri coğrafyada uyum sürecine katılmalarını sağlamak adına hangi politikaların geliştirildiği” sorularına toplumsal cinsiyet perspektifinden cevaplar aranmıştır. Bu bağlamda çalışmada, göçmen kadınların sosyal dışlanma pratiklerini konu edinen çalışmaların güncelliği ve kapsamı ile örtüştüğü gerekçesiyle literatür taraması yöntemi kullanılmıştır.

Öncelikle Google Akademik üzerinden “göç, toplumsal cinsiyet, kadın, sosyal dışlanma” anahtar kavramları ile akademik dergilerde yayımlanan makaleler taranmıştır. Ne var ki göç, toplumsal cinsiyet ve sosyal dışlama kavramları; kendi içinde toplumsal, ekonomik, siyasal birçok olguyu barındırdığından gerekli veri sınırlaması için bir kitap kaynağı dışında kitap taramaları bu çalışmaya dahil edilmemiştir. Çalışma, Türkiye’de yaşayan göçmen kadınları kapsadığı için özellikle Türkçe kaynakların taraması yapılmıştır. Bununla birlikte neoliberal küresel politikaların ve feminist hareketin Türkiye’deki etkilerinin özellikle 2000’li yılların başında gözlemlenmesi; bu yıllarda kadın göçmenlerin çoğalmasına ve bu alandaki çalışmaların yoğunlaşmasına ortam hazırlamıştır. Bu açıdan ilgili literatür 2005-2025 yılları arasında yazılan akademik dergilerden oluşmuştur. Kaynakların tarih aralığının uzun tutulması göçmen kadınların yaşadıkları sosyal dışlanmayı analiz etmeyi zorlaştırsa da göç sürecinde kadınların maruz kaldığı dışlanma deneyimlerinin toplumsal cinsiyet ekseninde zamansal, mekânsal ve toplumsal karşılaştırılması bakımından kolaylık sağlamıştır. Buna ek olarak göç ve sosyal dışlanma döngüsünü, kadın göçmenler üzerinden ele alan çalışmalar incelendiğinde mevcut literatürde toplumsal cinsiyet yaklaşımına yeterince dikkat çekilmediği gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda analizi yapılan araştırmaların, salt kadınların göç sürecindeki mevcut durumunu ortaya koyan değil; kadın göçmenlerin deneyimlediği sosyal dışlanmanın arka planına ayna tutacak nitelikte olmasına dikkat edilmiştir. Böylece belirlenen tarih aralığındaki makalelerin, toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmeyenleri elenerek daraltılmıştır.

Bahsi geçen yöntem ile Türkiye’de yaşayan göçmen kadınları konu edinen çalışmaların analizi yapıldığında bu kadınların dışlanmaya maruz kaldıkları alanlar; iş gücü piyasası, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam olmak üzere temelde dört başlık altında kategorize edilmiştir. Bu sayede kadın ve göçmen olmanın kesişimselliği öncelikle göç ve toplumsal cinsiyet çemberinde işlenmiş; sonrasında bu ilişkinin ilgili alanlardaki

görünümü tespit edilmiştir. Neticede konu daha açıklayıcı hâle getirilerek derinlemesine analiz edilmiştir.

Göç ve Toplumsal Cinsiyet Döngüsü

Temel göç kuramcılarından Ravenstein, “kadınların erkeklerden daha çok göçmen oldukları” teorisıyla¹⁵ 19. yüzyılda göçün cinsiyetleşmesine dair önemli tespitlerde bulunmuştur. Ancak sosyal, ekonomik, politik, kültürel pek çok açıdan ele alınan göç çalışmaları uzun yıllar toplumsal cinsiyet perspektifinden bağımsız çalışılmış ve kadınları bu alanda görünmez kılmıştır. Canlı ve Buz’un da üzerinde durduğu gibi bu süreçte kadın, eşine veya ailesine bağımlı olarak göç eden pasif bir nesne konumunda görülmüştür.¹⁶ Kadının göç çalışmalarında bu şekilde konumlanması, çok yönlü bir bakış açısının önüne geçmiş ve kadınların, toplumsal cinsiyet eşitsizliği kapsamında göçmen statüsünde yaşadıkları sosyal dışlanma pratikleri göz ardı edilmiştir.¹⁷ Küreselleşmenin ve Feminist hareketin etkisiyle kadınların sosyal alanlarda, eğitim alanında ve iş gücü piyasalarında yer almaya başlamasıyla yalnızca erkeğin aktör olduğu bir göç süreci anlayışı önemini yitirmiştir. Bununla birlikte kadınların hem iç hem dış göçte edilgen göçmenden etken göçmen konumuna gelmesi, göçün toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu anlamda “göçün kadınsılaşması”¹⁸ olgusu, kadınların herhangi birine bağlı olmadan, çeşitli sebepler dolayısıyla göç kararını veren ve bu kararın sonuçlarından olumlu veya olumsuz etkilenen bir özne olduğu yönünde literatürde yer almıştır.¹⁹

15 Canlı ve Buz, “Trabzon’da Yaşayan Afganistan Uyruklu Kadın Göçmenlerin Gündelik Yaşamları”, 26.

16 Canlı ve Buz, “Trabzon’da Yaşayan Afganistan Uyruklu Kadın Göçmenlerin Gündelik Yaşamları”.

17 Dilara Şeker ve Gülten Uçan, “Göç Sürecinde Kadın”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 14, sy. 1 (2016); Cengiz Kılıç ve Derya Çakmak Karapınar, “Göçmen Kadınların Erzurum’da Yaşadığı Göçmenlik Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma”, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi* 4, sy. 9 (2021); Canlı ve Buz, “Trabzon’da Yaşayan Afganistan Uyruklu Kadın Göçmenlerin Gündelik Yaşamları”.

18 Emel Topak ve Gülsüm Çamur, “Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet”, *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi* 7 sy. 1 (Nisan 2022): 75-88.

19 Şeker ve Uçan, “Göç Sürecinde Kadın”; Saniye Dedeoğlu ve Çisel Ekiz Gökmen, *Göç ve Sosyal Dışlanma* (Ankara: Efil Yay., 2011); Sermin Çakmak, “Değişen Hayatların Görünmez Sahipleri: Göçmen Kadınlar”, *Fe Dergi*, 2 sy.2 (2010): 50-64; Fjolla Lecaj, “Küreselleşme Göç ve Kadın”. *Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 3 sy.1 (2019); Topal Demiroğlu, “Belediyelerin Yerel Eşitlik Eylem Planlarında Göçmen Kadınlar: Türkiye’deki Belediyelerin Eylem Planları Üzerine Bir Araştırma”.

Kadınların iş gücü piyasasında görünür olmasıyla birlikte çalışan kadınların özellikle bakım emeği gerektiren konularda yardıma ihtiyaç duyması, bu işleri yapacak kadınların göç sürecinde bağımsız bir aktör olmalarına sebep olmuştur.²⁰ Bu açıdan bakıldığında göçmen olmak, kendi başına bir sosyal dışlanma yaratırken, kadın göçmen olmak sosyal dışlanma bağlamında bir kesişimsellik yaratmıştır.²¹ Göçün tüm boyutlarının yarattığı olumsuzluklara erkeklerden daha fazla maruz kalan kadınlar, yalnızca erkeğin göç ettiği durumlarda dahi geride bırakılan zorlu koşullarda hayata katılmak mecburiyetinde kalmıştır.²² O hâlde bireylerin göç olgusundan etkilenme pratikleri yalnızca göçmen olmaları ekseninde değil, “kadın olmanın” getirdiği zorluklarla birlikte değerlendirilmelidir.²³ Demek oluyor ki sosyalizasyon sürecinde öğretilmiş toplumsal rollere sıkıştırılmış kadın ve erkeklerin, toplumsal bir değişimi kapsayan göç sürecinde sosyal dışlanmayı deneyimleme ve bunlarla mücadele etme süreçleri de farklılık gösterecektir. Bununla ilgili olarak özellikle zorunlu göç eden kadınların şiddetin pek çok türüyle daha fazla karşılaştığı yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur.²⁴ Şeker ve Uçan, kadınların göç sürecini erkeklerden farklı deneyimlemesini insan ticareti ve iş gücü piyasaları ekseninde ele alırken;²⁵ Kurtuldu ve Şahin, göçün devamı olan uyum sürecinde evli ve erkek olmanın; bekâr ve kadın olmaktan çok daha fazla avantajlı olduğuna vurgu yapmıştır.²⁶ Bu durum sosyal dışlanmanın temel gerekçelerinden olan göç olgusunun toplumsal cinsiyet değişkeninden bağımsız ele alınamayacağını kanıtlarken aynı zamanda göçün kadınlar üzerinde yarattığı sosyal dışlanma deneyimlerinin yaşamın pek çok alanında var olduğunu göstermiştir. Bu anlamda göçmen kadınların sosyal dışlanma pratiklerini iş gücü piyasası, eğitim sistemi, sağlık sistemi ve sosyal yaşam olmak üzere temelde dört alan kapsamında incelemek mümkündür.

20 Hilal Barın, “Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Göç Araştırmaları Dergisi* 1, sy. 2 (Temmuz 2015): 10-56.

21 Topal Demiroğlu, “Belediyelerin Yerel Eşitlik Eylem Planlarında Göçmen Kadınlar: Türkiye’deki Belediyelerin Eylem Planları Üzerine Bir Araştırma”;
Topak ve Çamur. “Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet”.

22 Hilal Küçük, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Göç Sürecinde Kadın ve Erkek”, *Toplumsal Politika Dergisi* 3, sy. 1 (2022): 26-37; Lecaj. “Küreselleşme Göç ve Kadın”.

23 Şeker ve Uçan, “Göç Sürecinde Kadın”.

24 Sema Buz, “Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma”, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 18, sy.2 (2007): 37-50; Topak ve Çamur, “Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet”.

25 Şeker ve Uçan, “Göç Sürecinde Kadın”.

26 Kumru Kurtuldu ve Ebru Şahin, “Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri”, *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi* 1, sy. 1 (Aralık 2018): 37-46.

Göçmen Kadınların İş Gücü Piyasalarından Dışlanması

Göçmen kadınların yaşadığı sosyal dışlanma pratiklerinin en belirgin alanı olan iş gücü piyasası, küreselleşmenin etkisiyle onların hizmet sektöründe yoğunlaşmalarına sebep olmuştur. Ancak kadınların küreselleşmeyle birlikte göç sürecinde dahil oldukları iş gücü piyasası, elde edecekleri ekonomik özgürlüğün aksine cinsiyet ayrımcılığının sürdürüldüğü bir alan olarak var olmuştur.²⁷ Öyle ki kadınlar göç ettikleri coğrafyalarda geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin uzantısı olan, bakım emeği gerektiren işlere “uygun” görülmüş ve düşük ücretler karşılığında bu alanlarda istihdam edilmiştir.²⁸ Bu açıdan göç ettikleri ülkelerde hizmetçi, garson, hasta ve çocuk bakıcısı, tekstil atölyelerinde işçi olarak çalışan göçmen kadınların iş gücü piyasasından dışlanma pratikleri; enformel ve güvencesiz işlerde çalıştırılma, ucuz iş gücü, niteliksizleşme, sömürü, şiddet, insan ve seks ticareti kavramları dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Göçmen kadınların iş gücü piyasasından dışlanma deneyimlerinde, kadınların karşılaştıkları problemlerin temelinde yasadışı göçmenlik ve kaçak çalışma olgusunun etkili olduğu görülmüştür.²⁹ Bu konuda Dedeoğlu’nun belirttiği gibi yasa dışı çalışmak, göçmen kadınları sınır dışı edilme korkusuyla maruz kaldığı her türlü dışlanmaya sessizleştiren bir etmen olmuştur. Bu duruma örnek olarak İstanbul’da hazır giyim atölyesinde çalışan Azerbaycanlı kadınların söylediklerine istinaden; kadınların içinde bulundukları durumu zorunlu olarak kabullendikleri ve bu koşullarda kendilerini savunacak güvenceleri olmadığı sonucuna varılmıştır. Dedeoğlu’nun yaptığı görüşmelerde atölyelerde kaçak olarak çalışan bu kadınlar, işverenleri tarafından sık sık sözlü şiddete uğradıklarını, kimi zamansa fiziksel tacizemaruz kaldıklarını, kendileriyle atölyelerde çalışan çocuklarının da ustabaşı tarafından aşağılandığını ancak ellerinden bir şey gelmediği için sessiz kalmak zorunda olduklarını dile getirmişlerdir. Bununla ilişkili olarak göç ettikleri yerlerde yasadışı çalışan göçmen kadınların polise şikâyet edilme korkusu ile de karşılaştıkları dışlanmayı kabul etmek zorunda kaldığı ortaya konmuştur.³⁰

27 Çiğdem Yalçın, “Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar ve Ekonomik Şiddet”, *Fe Dergi* 7, sy. 1 (2015): 50-60.

28 Mehmet Karanfiloğlu, “Savaş, Kadın, Çocuk ve Göç Üzerine: Suriye Örneği”, *Muhakeme Dergisi* 2, sy. 1 (2019): 99-124; Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, *Göç ve Sosyal Dışlanma*; Barın, “Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”; Emine Uçar İlbuğa, “Antalya’da Göçmen Kadınlar ve Yaşam Koşulları”, *Akdeniz İletişim Dergisi*, (2011): 134-147.

29 Saniye Dedeoğlu, “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 66, sy. 1 (2011): 27-48; Yalçın, “Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar ve Ekonomik Şiddet”; Uçar İlbuğa, “Antalya’da Göçmen Kadınlar ve Yaşam Koşulları”; Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, *Göç ve Sosyal Dışlanma*.

30 Dedeoğlu, “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”.

Konuyla ilgili yapılan başka bir çalışmada da atölyelerde çalışan kadınlar, kimi zaman ustabaşı kimi zamansa çalıştıkları kişiler tarafından polise kaçak oldukları yönünde yapılan ihbarlar sonucu her şeylerini terk edip kaçtıklarını ifade etmişlerdir.³¹ Bununla birlikte kalacak yeri olmadığından veya ekonomik ve sosyal sebepler bağlamında ayrı ev tutamadığından çalıştığı evde yatılı kalmayı kabul etmek zorunda olan göçmen kadınlar; en çok sömürüye maruz kalan kadınlar olmuştur.³² Yatılı kaldığı evdeki iş tanımının ve çalışma saatlerinin belirsizleşmesi ve işverenin davranışlarının zamanla değişmesi, işverenlerin göçmen kadınların bu durumundan faydalandıklarını göstermiştir. Bu durumu ekonomik şiddetin bir boyutu olarak nitelendiren Yalçın, göçmen kadınların yatılı kalmaları durumunda harcadıkları emeğin, aldıkları ücretten çok daha fazlasına karşılık geldiğini açıklamıştır.³³ Türkiye’de mevsimlik işlerde çalışan geçici işçi statüsündeki göçmen kadınların da güvencesiz ve sigortasız çalışıyor olması, iş tanımlarının ve çalışma saatlerinin sürekli değişmesine, düzenli ve hak ettikleri ücretleri alamamalarına ve tampon eleman görevini üstlenmelerine yol açmıştır.³⁴ Türkiye’deki göçmen kadınlar üzerine yapılan başka bir çalışmada ise Afgan kadınların sosyal sermayeleri dolayısıyla daha kolay iş buldukları görülmüştür.³⁵ Ancak göçmen kadınların buldukları işler yine bakım emeği ve ucuz iş gücü şeklinde güvencesiz ve enformel işler olmuştur. Burada üzerinde durulması gereken nokta, kadınların çalıştıkları işlerde ekonomik, psikolojik hatta fiziksel şiddete maruz kaldıkları hâlde bu işleri kabul etmek zorunda olmalarıdır. Nitekim kendi ülkesinde meslek sahibi olan kadınlar göç ettikleri coğrafyalarda daha düşük ücrette ve statüde konumlandırılmıştır. Konuyla ilgili yapılan bir çalışmada iş gücü piyasasının göçmen kadınlara erkeklerden daha acımasız davrandığı gerekçesiyle ailesinden gelen para ile geçinmek zorunda olan birçok göçmen kadının varlığına vurgu yapılmıştır.³⁶

Göç eden kadınların düşük ücret, düşük statü ve istismar bağlamlarında göçmen erkeklerden daha fazla dışlanma yaşadıkları, yapılan diğer çalışmalar ile desteklenmiş-

31 Dedeoğlu, “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”.

32 Yalçın, “Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar ve Ekonomik Şiddet”.

33 Yalçın, “Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar ve Ekonomik Şiddet”.

34 Uçar İlbuğa, “Antalya’da Göçmen Kadınlar ve Yaşam Koşulları”; Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, *Göç ve Sosyal Dışlanma*.

35 Murat Arpacı, “Ulusaşırı Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Erzincan’da Yaşayan Afgan Kadınlar Örneği”. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4, sy. 1 (2020): 135-154.

36 Buz, “Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma”.

tir.³⁷ Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen'in göçmen kadınlarla yaptığı görüşmeler sonucunda; bu kadınların kendi ülkelerinde mesleki olarak iyi bir statüdeyken Türkiye'de enformel sektörde niteliksizleştirildikleri görülmüştür.³⁸ Benzer olarak kendi ülkelerinde doktor, yönetici, bankacı gibi yüksek statülü işlerde çalışan Suriyeli kadınların Türkiye'de diplomalarının sayılmaması veya sayılma sürecinin uzun sürmesinden kaynaklı olarak daha düşük statülü işlerde çalıştıkları sonucuna varılmıştır.³⁹ Uçar İlbuğa tarafından göçmen kadınlara uygulanan ankette ise kendi ülkelerinde eğitimlerini aldıkları meslekleri burada yapıp yapamadıkları sorusuna kadınların %78'i hayır cevabını vermiştir.⁴⁰ Yapılan bu çalışmaların ışığında göçmen kadınların göç ettikleri ülkede diplomalarının geçerli olmaması, bu kadınları iş gücü piyasasının adil olmayan sisteme dahil etmiştir. Kaldı ki kadınların yaşadığı niteliksizleşme, yalnızca iş gücü piyasasından değil; sosyal ve kurumsal yaşamdan dışlanmalarına da yol açacaktır. Göç ettikleri ülkede daha düşük ücret alarak ekonomik anlamda yaşayacakları problemler hem eğitim ve sağlık hizmetlerinden alacakları kaliteyi düşürecek hem de sosyalleşmelerine engel olacaktır.⁴¹

Göçmen kadınların iş gücü piyasalarında kaçak işçi olmaları, düşük ücret almaları hatta ücretlerinin verilmemesi gibi sorunlarla karşılaşmalarının yanı sıra yalnızca “kadın” oldukları için maruz kaldıkları sosyal baskı, çalışma koşullarını daha fazla güçleştirmiştir.⁴² Kadınlar özellikle çalışma yaşamlarında göçmen olmanın zorluklarıyla daha net yüzleşmiş ve bu durum toplumsal konumları dolayısıyla sahip oldukları aile içi rollerindeki çatışmayı doğurmuştur.⁴³ Bununla ilişkili olarak göçmen kadınlardan öncelikle toplumsal rolleri ile bağdaşan “namuslu ve ağırbaşlı” olmaları beklenmiş; kendilerine verilen her işi itiraz etmeden kabul etmeleri istenmiştir. Ay-

37 Derya Demirdizen, “Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar: Yeni Düzenlemelerle Yarı Köle Emeline Doğru mu?”, *Çalışma ve Toplum Dergisi* 38, sy.3 (2013): 325-346.

38 Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, *Göç ve Sosyal Dışlanma*.

39 Barın, “Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”.

40 Uçar İlbuğa, “Antalya’da Göçmen Kadınlar ve Yaşam Koşulları”.

41 Buz, “Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma”; Barın, “Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”; Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, *Göç ve Sosyal Dışlanma*.

42 Topak ve Çamur, “Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet”; Dedeoğlu, “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”.

43 Topak ve Çamur, “Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet”.

rica kadınların ideal eş ve anne olarak ev içindeki görevlerini aksatmadan çalışmayı sürdürmek zorunda bırakılmaları da mücadele ettikleri başka bir alanı kapsamaktadır.⁴⁴ Göçmen kadınların, göç ettikleri yerlerde kapitalist ve ataerkil yapı içerisinde sıkışmış olarak yaşamlarını sürdürmeye çalıştıkları göz ardı edilmemelidir. Ne var ki göçmen kadınların iş gücü piyasalarında karşılaştıkları dışlanmanın yeniden üretimi, kapitalizm ve patriyarkanın iş birliği ile olmuştur.⁴⁵ Göçmen kadınlar kapitalist sistemin devamlılığını sağlayan enformel işlerde ucuz iş gücü olarak çalışırken, aynı zamanda ikinci bir vardiya olarak görünmez emek kapsamında annelik ve eşlik görevlerini yerine getirmektedirler. Dolayısıyla ataerkinin biçimlendirdiği toplumsal roller korunurken, kapitalizm için de hem asıl işçileri oluşturan erkeklerin hem yedek iş gücü ordusunu oluşturan kadınların konumları belirlenmiş olur.

Yabancı göçmen kadınlara ucuz iş gücü sağlamaları sebebiyle verilen güvencesiz işlerin yanında seks ticareti, toplumsal cinsiyet rolleri ekseninde kadınların mecbur bırakıldığı bir sektör olarak varlığını sürdürmektedir.⁴⁶ Yoksulluktan kurtulmak isteyen kadınların cinsel olarak sömürüldüğü bir alan olarak seks ticareti, 80’li yıllardan itibaren dünyanın gündeminde olup değişik biçimlerde sürdürülmeye devam etmektedir.⁴⁷ Göçmen kadınların çalışma yaşamlarında ve gündelik hayatlarında tacize uğramalarının yanı sıra seks ticareti, bu kadınların “gönüllü fahişe” olarak damgalanmasına ve dışlanmasına yol açmıştır.⁴⁸

Konuyla ilgili yapılan bir araştırmanın sonucuna göre “2016-2020 yılları arasında insan ticaretinden en fazla mağdur olan ülke vatandaşları arasında Suriyeliler ilk sı-

44 Lülüfer Körükmez, Didem Danış ve İlhan Zeynep Karakılıç, “Zorunlu Göç Bağlamında Suriyeli Kadınların Ücretli İşgücüne Katılımında Toplumsal Cinsiyet Müzakeresi”, *Alternatif Politika Dergisi* 14, sy. 2 (2022): 201-228; Dedeoğlu, “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”.

45 Gülten Nazlıcan Amasyalı, “Patriyarkal Kapitalizm Kısacasında Göçmen Kadın Olmak: Şanlıurfa’daki Suriyeli Kadınların Deneyimleri” (Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, 2021); Gülay Toksöz, *Uluslararası Emek Göçü* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006).

46 Karanfiloğlu, “Savaş, Kadın, Çocuk ve Göç Üzerine: Suriye Örneği”; Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, *Göç ve Sosyal Dışlanma*.

47 Emel Coşkun, “Türkiye’nin Göç Rejiminde Toplumsal Cinsiyet Faktörü: Ugandalı Göçmen Kadınlar Örneği”, *Fe Dergi* 8, sy. 1 (2016): 91-104; Halide Erdoğan, “Zorunlu Göç Bağlamında Suriyeli Kadınların Sorunları”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 11, sy. 1 (2022): 609-623.

48 Ayşen Üstübcü, “Türkiye’ye Yönelik Kadın Göçü: Seks İşçileri ve Ev İçi Hizmetlilerin Kişisel Güvenlik Sorunlarını İlişkilendirmek”, (2011).

radadır.”⁴⁹ Yine aynı yıllar içerisinde istatistikler göstermiştir ki cinsel sömürü ve iş gücü sömürüsü, % 87,6 oranla insan ticareti suçlarının başında yer almıştır.⁵⁰ Konu ile ilgili Coşkun, Türkiye’de seks ticareti mağduru olan kadınların sayıca azaldığını gösteren resmi rakamların gerçekliği yansıtmadığını belirtmiştir.⁵¹ Öyle ki kadınlar yasa dışı işçi konumunda çalıştırıldıkları işlerde olduğu gibi seks ticaretine karşı da sınır dışı edilme korkusuyla sessizleşmiştir. Bu anlamda kadınlar, seks ticareti ve fuhuşta belirleyici olan “rıza” olgusuna mecbur bırakılmıştır. Özellikle göçmen kadınların cinsel sömürüye maruz kaldıklarını açıklamaktan korktukları için bu mağduriyetin dışlanma döngüsü bağlamında sürdürüldüğü, yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur.⁵² Göç ettikleri coğrafyalarda eğlence ve fuhuş sektörlerine farklı vaatler ile yönlendirilen kadınlar, insan ticaretinin faileri olarak en başta cinsel şiddet ile mücadele etmektedir.⁵³

Göçmen Kadınların Sağlık Kurumundan Dışlanması

Göçmen kadınların göç ettikleri ülkelerde dışlanma yaşadıkları kurumların başlarında gelen sağlık kurumu, gerek kayıtlı gerekse kayıt dışı göçmen kadınların karşılaştığı en büyük sorunlardan biridir. Bununla birlikte barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçların eksikliği, göçmen kadınların daha çabuk hastalıklara yakalanmasına neden olurken sosyal destek eksikliği ve ekonomik yetersizlik de göçmenlerin sağlık koşullarının kötüleşmesine sebep olan etmenlerin başında yer almıştır.⁵⁴ Göç ettikleri ülkelerde henüz vatandaşlık almayan göçmen kadınların genel sağlık sigortaları olmadığı için öncelikle sağlığa erişim noktasında dışlandıklarını söylemek mümkündür. Yapılan araştırmalarda sigorta kapsamı dışında aldıkları özel sağlık hizmetleri sonucunda istenen ücreti ödeyecek maddi durumları olmadığından, bu kadınların has-

49 Erdoğan, “Zorunlu Göç Bağlamında Suriyeli Kadınların Sorunları”: 617.

50 İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, (2020): 99.

51 Coşkun, “Türkiye’nin Göç Rejiminde Toplumsal Cinsiyet Faktörü: Ugandalı Göçmen Kadınlar Örneği”.

52 Coşkun, “Türkiye’nin Göç Rejiminde Toplumsal Cinsiyet Faktörü: Ugandalı Göçmen Kadınlar Örneği”; Topak ve Çamur, “Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet”; Toksöz, *Uluslararası Emek Göçü*.

53 Topak ve Çamur, “Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet”; Toksöz, *Uluslararası Emek Göçü*.

54 Arabacı, Hasgül ve Serpen, “Türkiye’de Kadın Göçmenlik ve Göçün Kadın Sağlığı Üzerine Etkisi”; Barın, “Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”; Kurtuldu ve Şahin, “Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri”.

talıklarıyla kendi başlarına mücadele ettikleri görülmüştür.⁵⁵ Konuyla ilişkili olarak kadın hastalıkları ve üreme konusunda yapılan çalışmalarda vurgulandığı üzere göçmen kadınların erken evlilikler sonucu bilinçsizce hamile kalmaları sağlık hizmeti almalarını gerekli kılmıştır.⁵⁶ Çalışmasında hamile kadınlarla görüşen Dedeoğlu, özel sağlık hizmetlerinin ücretlerinin fazlalığı dolayısıyla hamilelik süreçleri boyunca neredeyse hiç doktora gidemeyen kadınların varlığına dikkat çekmiştir.⁵⁷ Sağlık kurumundan bu şekilde dışlanan göçmen kadınların cinsel yolla bulaşan hastalıklara çok sık yakalandıkları ve sağlıklı üreme yöntemlerini tercih etmek zorunda kaldıkları görülmüştür.⁵⁸ Bu konuda Topak ve Çamur'un yaptıkları araştırmada özellikle fuhuş ve eğlence sektöründe çalıştırılan kadınların cinsel hastalıklara çok sık yakalandıkları ortaya konmuştur.⁵⁹ Bunun yanı sıra Karanfiloğlu tarafından yapılan araştırmada kanıtlanmıştır ki göçmen kadınların gebelik öncesinden doğuma kadarki süreç içerisinde sağlık hizmetlerine erişimde problem yaşamaları hem annenin hem bebeğin ölüm riskini artırmıştır.⁶⁰ Göçmen kadın sağlığı üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde göçmen kadınların dil konusunda yaşadıkları uyumsuzlukların, sağlık personelleri ile olan iletişimlerini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.⁶¹ Buna ek olarak sağlık personellerinin göçmen kadınlara karşı sergilediği ayrımcı tutum ve davranışların,

55 Gelgeç Bakacak, Akalın ve Öktem, "Türkiye'ye Farklı Ülkelerden Göç Etmiş Kadınların Sağlık Hizmetlerine Erişimi Üzerine Nitel Bir Alan Araştırması"; Dedeoğlu, "Türkiye'de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği".

56 Karanfiloğlu, "Savaş, Kadın, Çocuk ve Göç Üzerine: Suriye Örneği"; Dedeoğlu, "Türkiye'de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği".

57 Dedeoğlu, "Türkiye'de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği".

58 Yurdağül Yağmur ve Sıdar Aytekin, "Mülteci Kadınların Üreme Sağlığı Sorunları ve Çözüm Önerileri". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi* 11, sy. 1 (2018): 56-60; Kurtuldu ve Şahin, "Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri"; Topak ve Çamur, "Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet"; Toksöz, *Uluslararası Emek Göçü*.

59 Topak ve Çamur, "Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet".

60 Karanfiloğlu, "Savaş, Kadın, Çocuk ve Göç Üzerine: Suriye Örneği".

61 Zeynep Arabacı, Ergün Hasgöl ve Ayşe Sezen Serpen, "Türkiye'de Kadın Göçmenlik ve Göçün Kadın Sağlığı Üzerine Etkisi", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, sy. 36 (2016): 129-144; Yılmaz ve Günay, "Göçmenler ve Göçmen Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bir Değerlendirme"; Dedeoğlu, "Türkiye'de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği".

bu kadınları sağlık hizmeti alma isteğinden uzaklaştırdığı görülmüştür.⁶² Göçmen kadınların sağlık hizmetlerine erişimini güçleştiren faktörler ele alınırken genel sağlık sigortasının yanı sıra bu kadınların yaşadığı uyum sürecinden de bahsedilmelidir. Kayıt dışı olmasalar dahi yeni sağlık sistemine uyum sürecinde kadınların yaşadığı aksaklıklar, göçmenlerin sağlık kurumundan dışlanmasında yadsınamaz bir konuma sahiptir.⁶³ Kaldı ki göçmen kadınlar sağlık hizmetlerine erişim konusundaki haklarını detaylı bilmediklerini; bilseler dahi bu hakları uygulama konusunda dışlandıklarını belirtmişlerdir.⁶⁴

Göçmen kadınların sağlık kurumundan dışlanması konusu ele alınırken yalnızca fiziksel sağlıktan bahsederek psikolojik sağlığın göz ardı edilmesi, büyük resmi çizmeye engel olacaktır. Nitekim göç edilen coğrafyadaki iş gücü piyasasından, eğitimden ve sosyal yaşamdan uzak kalmak, uyum sürecindeki aksaklıklar, şiddet gibi kadın ruh sağlığını olumsuz etkileyen pek çok durumun varlığı, göçmen kadınların psikolojik problemler yaşamasına sebep olmuştur.⁶⁵ Söz gelimi yapılan araştırmalar göçmen kadınların stresle baş etme durumunun göçmen olmayan kadınlardan daha düşük olduğunu ortaya koymuştur.⁶⁶ Bununla birlikte çalışmalarda özellikle savaş gibi zorunlu göçü doğuran etmenlerin, göç esnasında ve sonrasında travma, stres ve kaygı bozukluğu, depresyon gibi ruhsal hastalıkların meydana gelmesinde daha fazla etkili olduğu sonucuna varılmıştır.⁶⁷ Bu noktada kadınların ruhsal sağlığa erişiminde maddi yetersizliklerin varlığına dikkat çeken Tuzcu ve Ilgaz'ın yaptıkları çalışmada göçmen kadınların sosyoekonomik durumlarının, psikolojik destek almalarını zorlaş-

62 Kurtuldu ve Şahin, “Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri”.

63 Barın, “Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”

64 Gelgeç Bakacak, Akalın ve Öktem, “Türkiye’ye Farklı Ülkelerden Göç Etmiş Kadınların Sağlık Hizmetlerine Erişimi Üzerine Nitel Bir Alan Araştırması”.

65 Topak ve Çamur, “Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet”; Karanfiloğlu, “Savaş, Kadın, Çocuk ve Göç Üzerine: Suriye Örneği”; Yağmur ve Aytekin, “Mülteci Kadınların Üreme Sağlığı Sorunları ve Çözüm Önerileri”; Kurtuldu ve Şahin, “Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri”.

66 Sevcen Topçu ve Ayşe Beşer, “Göç ve Sağlık” *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 10, sy. 3 (Ocak 2006): 37-42; Kurtuldu ve Şahin, “Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri”.

67 Ayla Tuzcu ve Kerime Bademli, “Göçün Psikososyal Boyutu”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 6, sy. 1 (Mart 2014): 56-66; Yılmaz ve Günay, “Göçmenler ve Göçmen Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bir Değerlendirme”; Barın, “Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”; Kurtuldu ve Şahin, “Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri”.

tıran önemli bir faktör olduğu sonucuna varılmıştır.⁶⁸

Göçmen Kadınların Eğitim Kurumundan Dışlanması

Göç edilen coğrafyada göçmen olmalarının yanı sıra kadın oldukları için cinsiyet ayrımcılığına uğrayan kadınlar, eğitim haklarından da dışlanmaktadır. Göçmen kadınların yaşamın pek çok alanında karşılaştıkları sosyal dışlanmanın temel sebeplerinden biri olan dil problemi, eğitim alanındaki engellerin kaynağı olmuştur.⁶⁹ Öyle ki göç ettikleri ülkenin dilini bilmeyen kadınların eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kaldığı görülmüştür.⁷⁰ Çalışmalarında Türkiye'ye göç eden İranlı kadınların durumunu inceleyen Lotfi ve Porsuk, öncelikle gerek devlet gerekse özel kuruluşlarda dil eğitimlerinin verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra göçmen kadınlara hem sosyal hayata hem de iş gücü piyasasına katılımlarını destekleyecek nitelikte mesleki eğitimlerin verilmesinin öneminden bahsedilmiştir.⁷¹ Bunlara ek olarak dil farklılığı, göçmen kadınların eğitim kurumundan dışlanmasında dikkate değer bir nokta olsa da yapılan araştırmalar, kadınların kendi ülkesinde aldıkları eğitim ve iş tecrübelerinin göçmen statüsündeyken niteliksizleştiğini göstermiştir.⁷²

Kurumsal yaşamdan dışlanmanın önemli bir kolu olan eğitim, daha çok göçmen kadınların çocuklarını etkileyen bir dışlanma boyutudur. Göç edilen yerin eğitim diline hâkim olmayan çocukların eğitimde daha fazla problem yaşadığı kanıtlanmıştır.⁷³ Bunun yanı sıra çocuk işçiliği, çocuk evliliği, ulaşım imkânları, maddi durum yetersizliği ve güvenlik sorunu gibi faktörler, göçmen çocukların eğitimden dışlanmasında rol oynayan olgular olmuştur. Göçmen çocuklara yönelik UNICEF tarafından 2022 yılında yayımlanan raporda Türkiye'de okul çağındaki Suriyeli çocukların %65'inin

68 Ayla Tuzcu ve Ayşegül Ilgaz, "Göçün Kadın Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri" *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 7, sy. 1 (Mart 2015): 56-67.

69 Sayra Lotfi ve Sena Porsuk, "Türkiye'ye Göç etmiş İranlı Kadınların Sosyo- Ekonomik Durumlarının Değerlendirilmesi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 20, sy. 78 (2021): 1047-1059; Kurtuldu ve Şahin, "Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri"; Barın, "Türkiye'deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri".

70 Kurtuldu ve Şahin, "Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri".

71 Lotfi ve Porsuk, "Türkiye'ye Göç Etmiş İranlı Kadınların Sosyo- Ekonomik Durumlarının Değerlendirilmesi".

72 Canlı ve Buz, "Trabzon'da Yaşayan Afganistan Uyruklu Kadın Göçmenlerin Gündelik Yaşamları".

73 Karanfiloğlu, "Savaş, Kadın, Çocuk ve Göç Üzerine: Suriye Örneği".

devlet okullarında eğitime katılırken yaklaşık dört yüz bin göçmen çocuğun okul dışında olduğu belirtilmiştir.⁷⁴ Bunun yanı sıra raporda göçmen çocukların okullaşma oranı ilkokul düzeyinde yaklaşık %80’ken lise düzeyinde bu oranın %50’nin altına düştüğü görülmüştür.⁷⁵ Göçmen çocukların eğitime katılımına dair elde edilen verilerde öğrencilerin okullara kayıt olmalarındaki gecikmelerin çalışma baskısı ve kültürel tutumlar ekseninde şekillendiği görülmüştür.⁷⁶ Konuyla ilgili istatistikler toplumsal cinsiyet eşitsizliği çerçevesinde yorumlandığında okula kayıt olmayan göçmen çocukların çalışma yaşamlarındaki kültürel tutumlar kız ve oğlan çocukları özelinde farklılıklar göstermiştir; oğlan çocuklar aileye maddi destek sağlayacak işlerde çalışırken kız çocukları ev işlerine destek olmaya teşvik edilmiştir. Bunun yanı sıra anne ve babaların kız çocuklarının karma sınıflarda eğitim almasını istememesi ve kız çocuklarının erken yaşta evliliğe teşvik edilmesi; ayrımcı kültürel tutumların başka bir örneği olmuştur.⁷⁷ Arpacı’nın Türkiye’deki Afgan kadınlarla yaptığı görüşmelerde, göçmen bir kadın, kendisi çalışmak zorunda olduğu için bakıma muhtaç küçük çocuğunu okul çağındaki ablasına emanet etmek zorunda kaldığını ve çocuğunun bu sebepten eğitim alamadığını açıklamıştır.⁷⁸ Benzer bir çalışmada ise Türkiye’de yaşayan Azerbaycanlı yasa dışı kadın göçmenler, çocuklarının kendileriyle birlikte atölyelerde çalıştıklarını söylemiştir.⁷⁹ Aileleriyle göç sürecine zorunlu olarak katılan göçmen çocukların eğitim alamaması, bu çocukların ilerleyen yaşlarında maruz kalacağı sosyal dışlanmanın boyutunu artıracaktır.⁸⁰ Nitekim eğitim hakkından mahrum kalan göçmen çocukların daha fazla şiddete ve istismara maruz kaldığı yapılan

74 UNICEF, “Türkiye’de Geçici Koruma Altında Olan Suriyeli Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahalesinin Belgelendirilmesi- Nihai Rapor” (Eylül 2022): 3.

75 UNICEF, “Türkiye’de Geçici Koruma Altında Olan Suriyeli Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahalesinin Belgelendirilmesi- Nihai Rapor”: 3.

76 UNICEF, “Türkiye’de Geçici Koruma Altında Olan Suriyeli Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahalesinin Belgelendirilmesi- Nihai Rapor”:21.

77 UNICEF, “Türkiye’de Geçici Koruma Altında Olan Suriyeli Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahalesinin Belgelendirilmesi- Nihai Rapor”:21.

78 Arpacı, “Uluslararası Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Erzincan’da Yaşayan Afgan Kadınlar Örneği”.

79 Dedeoğlu, “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”.

80 Dedeoğlu, “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”.

bir çalışmada belirtilmiştir.⁸¹ Bununla birlikte göçmenlerin yaşadığı sosyal dışlanma pratikleri döngüsel bir süreçle devam edecektir. Bu bakımdan Dedeoğlu, göçmenlerin hayatını olumsuz anlamda en çok etkileyen kurumsal dışlanma alanının eğitim olduğunu vurgulamıştır.⁸²

Göçmen Kadınların Sosyal Yaşamdan Dışlanması

Göçmen kadınların iş gücü piyasası, sağlık, eğitim gibi alanlarda karşılaştıkları sosyal dışlanmanın gerçekleştiği sosyal yaşam, aslında tüm bu pratiklerin kesiştiği ve en yoğun hissedildiği bir alan olarak ele alınmalıdır. Zira bireylerin içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmesi, yaşamlarını hem anlamlı hem daha yaşanabilir kılmak adına gereklidir.⁸³ Kadınların göç ettiği ülkelerin sistemi ve insanları ile girdiği uyum sürecinde sosyal uyumun eksikliği maruz kaldıkları dışlanmanın derinliğini artıran bir etmendir.⁸⁴ Karşılıklı bir etkileşimi gerekli kılan entegrasyon (uyum) olgusu, göçmen kadınların kendi dillerini ve kültürlerini kaybetmeden; göç ettikleri ülkenin değerlerine ve sosyokültürel özelliklerine uyumu sağladığında dışlanmanın önüne geçecektir. Ancak göçmen kadınlar çoğu zaman toplumsal cinsiyet, etnik, kültürel farklılıklarından ötürü ev sahibi toplum tarafından kabul edilmemiş; ötekileştirilerek dışlanmaya maruz bırakılmıştır. Suriyeli göçmenler üzerinde yapılan bir araştırmada kadınların sosyal anlamda yaşadığı adaptasyon sorunu nedeniyle her geçen gün kendilerini daha yalnız hissettikleri sonucuna varılmıştır.⁸⁵ Benzer bir çalışma yapan Erdoğan'ın bulgularına göre ise Suriyeli göçmen kadınların Türklerle ortak dini paylaşıyor olması, Türkiye'ye göç etme sebeplerinin başında yer almıştır ve entegrasyon sürecini kolaylaştırmıştır.⁸⁶ Ancak aynı dini değerlerin benimsenmesi karşılıklı uyuma yardımcı olsa da diğer farklılıkların önüne geçecek ve dışlanmayı önlemeye yetecek bir faktör olmamıştır. Erdoğan'ın yaptığı çalışmada görüldüğü üzere Suriyeli kadınların Türkçe bilmemesiyle oluşan iletişimsizlik, beraberinde önyargıları getirerek kadınların

81 Gonca Polat, "İç Göçün Çocuk Ruh Sağlığına Etkisi ve Sosyal Hizmet Müdahalesi", *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 18, sy.1 (Şubat 2007): 89-106.

82 Dedeoğlu, "Türkiye'de Göçmenlerin Sosyal dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği".

83 Erdoğan, "Zorunlu Göç Bağlamında Suriyeli Kadınların Sorunları".

84 Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*.

85 Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*.

86 Erdoğan, "Zorunlu Göç Bağlamında Suriyeli Kadınların Sorunları".

sosyal yaşamdaki görünürlüklerini etkilemiştir.⁸⁷ Bu noktada göçmen kadınların dil problemi hem iş gücü piyasasında hem sağlık ve eğitim kurumlarında olduğu gibi sosyal uyumu da engelleyen temel sebeplerden olmuştur.⁸⁸ Azerbaycanlı göçmen kadınlarla görüşme yapan Dedeoğlu, Türkiye’de yaşayan bu kadınların ortak dil ve dini paylaşımlarına rağmen sosyal hayatlarında tam bir yabancı olarak nitelendirilmese-ler de ötekileştirildiklerini ve dışlandıklarını belirtmiştir.⁸⁹ Bununla ilişkili olarak Afgan göçmen kadınlar ile görüşmeler gerçekleştiren Canlı ve Buz’un çalışmasında katılımcıların %50’si fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddete maruz kaldıklarını ifade etmiştir.⁹⁰ Öyle ki evlerine giren hırsızları veya çocuklarına fiziksel şiddet uygulayan insanları dahi polise şikayet edemeyen göçmen kadınların ilk yıllarında polisi kendilerini ülkeden atacak potansiyelde bir tehdit unsuru olarak algıladıkları sonucuna varılmıştır.⁹¹ Göçmen kadınların göç ettikleri ülkenin diline yabancı olması aynı zamanda karşılaştıkları şiddet türlerine sessiz kalmalarına da sebep olmuştur.⁹² Yapılan çalışmaların ışığında cinsel, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kaldığını söyleyen göçmen kadınların büyük çoğunluğu dil yetersizliği sebebiyle bu durumu yasal yollarla çözmek yerine yalnızca yakın çevresiyle paylaştığı görülmüştür. Bununla birlikte kendi ülkelerinden zorunlu olarak göç eden ancak göç ettikleri ülkede kurumsal, sosyal, ekonomik, kültürel anlamlarda karşılaştıkları dışlanmayla hayatlarına devam etmek mecburiyetinde olan kadınların, bu durumun oluşturduğu travmatik ve psikolojik etkilerden ötürü mutsuz oldukları için sosyal çevre ile bütünleşmekte güçlük çektikleri görülmüştür.⁹³

Göçmen kadınların ve çocukların yaşadığı erken yaşta, zorla ve çok eşli evlilikler,

87 Erdoğan, “Zorunlu Göç Bağlamında Suriyeli Kadınların Sorunları”.

88 Erdoğan, “Zorunlu Göç Bağlamında Suriyeli Kadınların Sorunları”; Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, *Göç ve Sosyal Dışlanma*.

89 Dedeoğlu, “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”.

90 Canlı ve Buz, “Trabzon’da Yaşayan Afganistan Uyruklu Kadın Göçmenlerin Gündelik Yaşamları”: 35

91 Dedeoğlu, “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”.

92 Deniz Öztekin ve Hatice Şimşek Keskin, “Türkiye’de Yaşayan Suriyeli Mülteci Kadınlarda Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Durumunun Değerlendirmesi”, *Izmir Democracy University Health Sciences Journal* 7, sy. 1 (2024): 42-55.

93 Canlı ve Buz, “Trabzon’da Yaşayan Afganistan Uyruklu Kadın Göçmenlerin Gündelik Yaşamları”; Erdoğan “Zorunlu Göç Bağlamında Suriyeli Kadınların Sorunları”.

sosyal yaşamdan dışlanmalarının önemli bir boyutudur.⁹⁴ Türkiye’ye yapılan göçler bağlamında özellikle Suriyeli çocuklar henüz 18 yaşına gelmeden evlendirilip kendi ailesinden ve sosyal çevresinden uzaklaştırılmış; böylece fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddete maruz kalmıştır. Henüz yetişkin olmayan bu göçmen çocuklar, zorla ve tehdit yoluyla kendisinden yaşça büyük insanlarla dini nikah yoluyla evlendirilip ikinci veya üçüncü eş konumuna getirilmiştir.⁹⁵ Bunun yanı sıra göçmen kadınlar, 18 yaşını geçmiş olsa da yaşamlarını sürdürecektir bir evlerinin olmaması, iş gücü piyasalarından dışlanmaları dolayısıyla sağlık hizmetlerinden yararlanamaması gibi sebeplerden ötürü göç ettikleri ülkede ikinci eş olmayı kabul etmeye mecbur olmuştur. Bu bağlamda Türkiye İstatistik Kurumunun verileri incelendiğinde; Türkiye’deki yabancı gelinlerin %14,8’inin Suriye uyruklu olduğu görülmüştür.⁹⁶

Türkiye’de özellikle Rus göçmen kadınlara karşı negatif bir algının olmasıyla bu kadınlar sokakta rahat yürüyemediklerini açıklamıştır.⁹⁷ Eski Sovyetler Birliği ülkelerinden göç etmiş kadınlar, “Nataşa” olarak damgalanmaktan rahatsız olduklarını belirtmişlerdir.⁹⁸ Göçmen kadınların sosyal yaşamdan dışlanmalarının başka bir boyutu olan barınma, özellikle bekâr göçmen kadınların temel problemlerinden biridir. Ev sahiplerinin yabancıya, yalnız kadınlara veya kalabalık göçmen gruplara evlerini kiralamak istememeleri veya çok yüksek miktarlar talep etmeleri, Türkiye’de yaşayan göçmen kadınların kiralık ev bulmakta zorluk çekmesinin sebeplerindendir.⁹⁹ Göçmen kadınların genellikle eski binalarda, sokak aralarında, gecekondularda veya bodrum katlarda yaşadıkları görülmüştür. Dedeoğlu’nun görüşme yaptığı Azerbaycanlı bir kadın; “Televizyonda durmadan ‘Bodrum Bodrum’ diyorlar. Ben Türkiye’ye geldiğimden bu yana bodrumdan çıkmadım! Yaşıyorum bodrumda, çalışıyorum bodrumda.”¹⁰⁰ ifadeleriyle yaşadıkları dışlanmanın boyutunu özetlemiştir. Yapılan çalış-

94 Erdoğan, “Zorunlu Göç Bağlamında Suriyeli Kadınların Sorunları”.

95 Erdoğan, “Zorunlu Göç Bağlamında Suriyeli Kadınların Sorunları”.

96 Türkiye İstatistik Kurumu, 2022

97 Uçar İlbuğa, “Antalya’da Göçmen Kadınlar ve Yaşam Koşulları”.

98 Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, *Göç ve Sosyal Dışlanma*; Barın, “Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”.

99 Uçar İlbuğa, “Antalya’da Göçmen Kadınlar ve Yaşam Koşulları”; Dedeoğlu, “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”.

100 Dedeoğlu, “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”: 44.

malar göstermiştir ki göçmen kadınların sosyal yaşama uyum sürecini en fazla zorlaştıran etmen dışlanmanın yaşandığı diğer alanlarda olduğu gibi dil faktörüdür.¹⁰¹ Araştırmalar, bu durumdan en çok etkilenen kesimin çalışmayan göçmen kadınlar olduğunu göstermiştir. Göç eden ailelerde kadınlar daha az sosyalleştikleri için dil öğrenme konusunda da erkekler ve çocuklardan daha geride kalmışlardır. Bu döngüsel süreçte çalışmayan göçmen kadınlar, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinden uzak kaldıkları için eşlerinden veya çocuklarından dil öğrenmek zorunda olduklarını; hatta bu konuda zaman zaman baskıya maruz kaldıklarını açıklamışlardır.¹⁰²

Türkiye’de yaşayan göçmen kadınların sosyal dışlanma ile karşılaştıkları ekonomik, kültürel, kurumsal ve sosyal alanların bu çeşitliliği, konuya kadınların toplumsal cinsiyetlerine bağlı olarak uğradıkları ayrımcılık ekseninde yaklaşmayı öncelikli kılmıştır. Ne var ki taranan literatür doğrultusunda oluşturulan ilgili dört alanda yaşanan dışlanma deneyimleri, kadınların toplumsal kimliklerinin ve rollerinin bir uzantısı şeklinde var olmuştur. Neticede göçmen kadınların Türkiye’deki iş gücü piyasalarından, sağlık ve eğitim kurumlarından ve sosyal yaşamdan dışlanmaları, ilişkisellik ilkesine dayanmıştır. Bu durumda döngüsel bir süreçte birbirlerini etkileyen bu dışlanma pratikleri farklı alanlarda benzer oluşumlar göstererek göçmen kadınların mücadele yöntemleri geliştirmelerine sebep olmuştur.

Sonuç

Sosyal dışlanmanın bir unsuru olarak göç, toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında değerlendirildiğinde kadınların birçok alanda erkeklerden daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı bir süreç olmuştur. Nitekim göç ve toplumsal cinsiyet ilişkisi ekseninde kadın göçmenlerin yaşadığı sosyal dışlanma pratiklerini ele alan çalışmalarda görüldüğü üzere, kadın olmak bir kesişimsellik yaratarak göç sürecinin getirdiği olumsuzlukların katlanarak yeniden üretilmesine sebep olmuştur.¹⁰³ Küreselleşmenin ve kadın hareketlerinin etkisiyle iş gücü piyasalarına dahil olan kadınlar, zorunlu

101 Kurtuldu ve Şahin, “Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri”; Yılmaz ve Günay, “Göçmenler ve Göçmen Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bir Değerlendirme”.

102 Yılmaz ve Günay, “Göçmenler ve Göçmen Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bir Değerlendirme”.

103 Topal Demiroğlu, “Belediyelerin Yerel Eşitlik Eylem Planlarında Göçmen Kadınlar: Türkiye’deki Belediyelerin Eylem Planları Üzerine Bir Araştırma”; Topak ve Çamur, “Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet”.

veya gönüllü olarak göç sürecinin bir öznesi hâline gelerek toplumsal kimliklerine yeni roller eklemiştir. Ancak edinilen bu yeni roller, sosyal normlardan bağımsız gelişmemiş; kadınları sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik pek çok anlamda erkek göçmenlerden daha dezavantajlı konuma getirmiştir.¹⁰⁴ Bu anlamda göçmen kadınların temelde iş gücü piyasalarından, sağlık ve eğitim kurumlarından ve sosyal yaşamdan dışlanmalarını ele alan bu çalışma, bahsedilen alanların hem birbirleri ile hem de toplumsallıkla olan döngüsel ilişkilerinden bağımsız değerlendirilmemiştir.

İş gücü piyasalarından yasa dışı göçmen olmaları sebebiyle dışlanan kadınlar enformel ve güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kalmış ve ucuz iş gücü olarak hizmet sektöründe bakım uzantılı işlere “uygun” görülmüştür.¹⁰⁵ Bu kapsamda kapitalizm ve patriyarkanın iş birliği, kadın göçmenlerin hem iş gücü piyasasında hem de sosyal yaşamlarında emeklerini görünmez kılmıştır.¹⁰⁶ Bununla birlikte insan ticareti ve seks ticaretinin göçmen kadınlar üzerinden eğlence sektörü adı altında hâlâ yoğun bir şekilde sürdürülmesi; kadınların uğradığı psikolojik, sözlü ve fiziksel şiddetin boyutunu artırmıştır.¹⁰⁷ Göçmen kadınların yasa dışı statülerinden bağımsız olarak iş gücü piyasalarından dışlanmalarının başka bir alanı olan niteliksizleşme, kadınların aynı zamanda eğitimden ve sosyal yaşamdan dışlanmalarına sebep olmuştur.¹⁰⁸ Nitekim dil problemi başta olmak üzere, travma, ekonomik yetersizlik, kurumsal haklarından haberdar olamama gibi etmenler, göçmen kadınların eğitim ve sağlık hizmetlerinden ve sosyal çevreden dışlanmalarının ortak sebepleri olmuştur. Bunun yanı sıra eğitim kurumundan dışlanma olgusu daha çok göçmen çocukların karşılaştığı bir durum olup toplumsal cinsiyet rollerinin erken yaşta aşılandığı ve sosyal dışlanmanın sonraki

104 Sevim Atila Demir, “Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Dışlanma ve Dezavantajlılık”, *Tezkire Dergisi* (Nisan, 2021); Seda Topgöl, “Sosyal Dışlanma ve Göç: Mülteci İşçiler Örneği”, *Sosyoloji Dergisi*, sy. 33 (2016): 269-289.

105 Buz, “Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma”; Yılmaz ve Günay, “Göçmenler ve Göçmen Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bir Değerlendirme”; Erdoğan, “Zorunlu Göç Bağlamında Suriyeli Kadınların Sorunları”.

106 Amasyalı, “Patriyarkal Kapitalizm Kıskaçında Göçmen Kadın Olmak: Şanlıurfa’daki Suriyeli Kadınların Deneyimleri”; Gülay Toksöz, *Uluslararası Emek Göçü* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006).

107 Yurdağül ve Sidar Aytekin, “Mülteci Kadınların Üreme Sağlığı Sorunları ve Çözüm Önerileri”; Kurtuldu ve Şahin, “Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri”; Topak ve Çamur, “Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet”; Toksöz, *Uluslararası Emek Göçü*.

108 Buz, “Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma”; Barın, “Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”; Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, *Göç ve Sosyal Dışlanma*.

nesillere aktarıldığı bir süreci kapsamaktadır. Söz gelimi göç etmiş kız çocuklarının erken yaşta evliliğe; erkek çocuklarının ise dışarıda ücret karşılığı çalışmaya teşvik edildiği ve eğitimin dışında bırakıldığı istatistiksel veriler ile kanıtlanmıştır.¹⁰⁹ Buna ek olarak kayıt dışılık, göçmen kadınların sağlığa erişimlerindeki en büyük engel olmakla birlikte yoksulluk ile birleştiğinde kadın hastalıklarının yaygınlaşmasına neden olarak üreme sağlığının takibini zorlaştırmıştır.¹¹⁰ Bununla birlikte ruhsal sağlık, kadın göçmenlerin karşılaştıkları tüm dışlanma deneyimlerinde ve baş etme stratejilerinde göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir ve diğer alanlardaki dışlanma pratikleri ile doğrudan bağlantılıdır.¹¹¹ Öyle ki göçmen kadınların iş gücü piyasası, eğitim ve sağlık gibi alanların yanı sıra ekonomik, kültürel, dinsel veya toplumsal pek çok faktör ile ilgili olarak arkadaşlık, komşuluk ve akrabalık ilişkilerinden uzak kalması yaşadıkları sosyal dışlanmayı kuvvetlendirmiştir.¹¹² Yerel halkın kadın göçmenlere sosyal, inançsal, dinsel ve etnik farklılıklarından dolayı önyargılı oluşu, ayrımcı tutum ve söylemleri kuvvetlendiren faktörlerdendir. Özellikle bekâr ve çocuklu kadınların göç sürecinde hem ekonomik hem sosyal uyumda daha çok zorlandığı araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır.¹¹³

Nitekim göçmen kadınların sosyal dışlanma deneyimlerini ve bunlarla baş etme stratejilerini yorumlarken bu dışlanma biçimlerinin birbirlerini etkileyen ve üreten dögüsel bir süreci kapsadığı göz ardı edilmemelidir. Kadınların öncelikle göç ettiği ülkenin dilini bilmemesi sosyal, ekonomik ve kurumsal katılımların önünde engel oluşturmuştur. Bu engelle birlikte kadınların iş gücü piyasalarından dışlanması yok-

109 UNICEF, “Türkiye’de Geçici Koruma Altında Olan Suriyeli Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahalesinin Belgelendirilmesi- Nihai Rapor” (Ankara: UNICEF Türkiye, 2022); Kurtuldu ve Şahin, “Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri”.

110 Gelgeç Bakacak, Akalın ve Öktem, “Türkiye’ye Farklı Ülkelerden Göç Etmiş Kadınların Sağlık Hizmetlerine Erişimi Üzerine Nitel Bir Alan Araştırması”; Dedeoğlu, “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”; Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, *Göç ve Sosyal Dışlanma*.

111 Gelgeç Bakacak, Akalın ve Öktem, “Türkiye’ye Farklı Ülkelerden Göç Etmiş Kadınların Sağlık Hizmetlerine Erişimi Üzerine Nitel Bir Alan Araştırması”; Dedeoğlu, “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal dışlanması: İstanbul hazır- giyim sanayinde çalışan azerbaycanlı göçmen kadınlar örneği”; Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, *Göç ve Sosyal Dışlanma*; Topak ve Çamur, “Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet”; Toksöz, *Uluslararası Emek Göçü*.

112 Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, *Göç ve Sosyal Dışlanma*; Barın, “Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”.

113 Kurtuldu ve Şahin, “Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri”.

sulluğu mümkün kılarken yoksulluk ve dil problemi eğitim ve sağlık kurumlarından kaliteli hizmet almasını da engellemiştir. Ekonomik ve kurumsal yaşamı kapsayan sistemsel uyumun yanı sıra gündelik hayatı kapsayan sosyal uyum süreci de zarar görerek göçmen kadınların dışlanma deneyimleri yeniden üretilmiştir. Bu durumda savaş, şiddet, travma, yoksulluk, evlilik, olumsuz eğitim ve sağlık koşulları, cinsiyetçi tutum ve davranışlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi pek çok sebepten dolayı göç etme kararı alan kadınlar, toplumsal cinsiyete ilişkin deneyimlerin ve pratiklerin yeniden inşa edildiği döngüsel bir sürece dahil olarak yeni bir mücadele alanı oluşturmak zorunda kalmıştır.¹¹⁴

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, göçmen kadınların sosyal dışlanmaya maruz kaldığı her alanı kapsayacak nitelikte geliştirilecek politikalar desteklenmeli; göçmen kadınların gerek sosyal gerekse sistemsel uyum süreçlerini kolaylaştıracak sosyal hizmet çalışmaları artırılmalıdır. Bu yolla toplumsal cinsiyet söylemlerinin içine hap solmuş kadınların, göçmen statüsünde yaşadığı sosyal dışlanma pratiklerinin kesişimselliğini engellemek amaçlanmalıdır. Kaldı ki göçmen kadınların “yoksul, yardıma muhtaç, uyumsuz, sorunlu” ithamları ile damgalanmış olması, bu kadınlara yönelik yapılacak sosyal hizmetin “teknik bir araca” dönüşmesine sebep olmuştur.¹¹⁵ Hâlbuki bu kapsamda yapılacak sosyal hizmet uygulamaları göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılar larken aynı zamanda kadınların kendi potansiyellerini keşfetmelerine destek olmalıdır.¹¹⁶ Göçmen kadınların yalnızca maddi para desteği kapsamında barınma, beslenme gibi ihtiyaçlarını karşılamak yerine bu kadınları adil iş gücü piyasalarına dahil edecek sosyal ve sistemsel uyumu pekiştirecek politikalar geliştirilmelidir. Kadınların eğitime ve sosyal yaşam pratiklerini geliştirecek etkinliklere, mesleki eğitimlere, dil kurslarına karma olarak katılımının desteklenmesi, entegrasyonun gerçekleşmesi için gerekli görülmüştür. Bu anlamda kadınların ayrıştırıcı söylemlerden uzak kendi ekonomik özgürlüğünü elde edebileceği ortamın oluşturulması sağlıklı bir sosyal çevre edinmesini sağlayacaktır. Bu sayede kadınları göç ettiği coğrafyanın halkı ile bütünleştirecek; karşılıklı kültürü, değerleri ve ihtiyaçları koruyacak ve dengeleyecek bir

114 Canlı ve Buz, “Trabzon’da Yaşayan Afganistan Uyruklu Kadın Göçmenlerin Gündelik Yaşamları”.

115 Pelin Şatıroğlu Güldalı ve Sema Buz, “Küreselleşme, Hareketlilik ve Sosyal Hizmet: “Düzensiz” Göç ve Ulus Ötesi Sosyal Hizmet Uygulaması”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23, Sy. 2 (Nisan 2021) :717.

116 Şatıroğlu Güldalı ve Buz, “Küreselleşme, Hareketlilik ve Sosyal Hizmet: “Düzensiz” Göç ve Ulus Ötesi Sosyal Hizmet Uygulaması”.

uyum sürdürülebilir olacaktır.¹¹⁷

Tüm bunların ışığında Türkiye’de yaşayan göçmen kadınların sosyal dışlanma deneyimleri ile ilgili literatürde toplumsallaşma, toplumsal cinsiyet, ayrımcılık, toplumsal roller ve kimlikler gibi sosyal olguların yeterli düzeyde işlenmediği tespit edilmiştir. Bu durum, göçmen kadınların yaşadıkları sorunları yalnızca ifade etmekle sınırlı tutarak; dışlanmaya sebep olan toplumsal, ekonomik, politik faktörleri iyileştirecek çözüm önerilerinin geliştirilmesini zorlaştırmıştır. Bu anlamda yapılan bu çalışmada taranan ilgili literatür çerçevesinde görünenin ardındaki görünmeyene odaklanarak alana katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye’ye göç eden kadınların dışlandığı alanlar birbirleri ile ilişki içinde sınıflandırılarak sosyal olgular ve kavramlar yardımıyla toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilmiştir. Böylece göçün yakın tarihte aktörü olan kadınların edindiği göçmenlik rolü, toplumsallaşma sürecinde öğretilen ve içselleştirilen toplumsal normlara bağlı olarak yeniden üretilmiştir ve toplumsal kimliklerin uzantısı olarak inşa edilen bu alanlar erkek egemen biçimde sürdürülmüştür. Sonuçta kadınların sosyal dışlanmaya karşı geliştirdikleri baş etme yöntemleri yine ataerkil yapının sınırlarına hapsoldüğünden yaşamın pek çok alanında olduğu gibi göç sürecinde de kadınlar, dezavantajlı grupların ilk sıralarında konumlanmıştır.

Kaynakça

Açıkgöz, Reşat, Ahmet Koyuncu ve Ahmet Gökçen. “Türkiye’deki Suriyeli Mültecilerin Yaşam Koşulları Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma: Elazığ Örneği”. *Route Educational and Social Science Journal* 4, sy. 4 (Haziran 2017): 84-99.

Adıgüzel, Yusuf. *Göç Sosyolojisi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2022).

Amasyalı, Gülten Nazlıcan. “Patriyarkal Kapitalizm Kısılcacında Göçmen Kadın Olmak: Şanlıurfa’daki Suriyeli Kadınların Deneyimleri”. Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, 2021.

Arabacı, Zeynep, Ergün Hasgöl ve Ayşe Sezen Serpen. “Türkiye’de Kadın Göçmenlik

117 Topal Demiroğlu, “Belediyelerin Yerel Eşitlik Eylem Planlarında Göçmen Kadınlar: Türkiye’deki Belediyelerin Eylem Planları Üzerine Bir Araştırma”; Topak ve Çamur, “Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet”; Şatıroğlu Güldalı ve Buz, “Küreselleşme, Hareketlilik ve Sosyal Hizmet: “Düzensiz” Göç ve Ulus Ötesi Sosyal Hizmet Uygulaması”.

ve Göçün Kadın Sağlığı Üzerine Etkisi”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, sy. 36 (2016): 129-144.

Arpacı, Murat. “Ulusaşırı Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Erzincan’da Yaşayan Afgan Kadınlar Örneği”. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4, sy. 1 (2020): 135-154.

Atila Demir, Sevim. “Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Dışlanma ve Dezavantajlılık”. *Tez-kire Dergisi* (Nisan, 2021).

Barın, Hilal. “Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. *Göç Araştırmaları Dergisi* 1, sy. 2 (Temmuz 2015): 10-56.

Bimay, Muzaffer. “Suriyeli Sığınmacıların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Uyum Düzeylerinin Karşılaştırılması: Kilis ve Batman Örneği”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8, sy. 6 (Kasım 2022): 1931-1943.

Bourdieu, Pierre. *Eril Tahakküm*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2019.

Buz, Sema “Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma”. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 18, sy. 2 (2007): 37-50.

Canlı, Muhlise ve Sema Buz. “Trabzon’da Yaşayan Afganistan Uyruklu Kadın Göçmenlerin Gündelik Yaşamları”. *Mavi Atlas Dergisi* 12, sy. 1 (Kasım 2023): 24-39.

Coşkun, Emel. “Türkiye’nin Göç Rejiminde Toplumsal Cinsiyet Faktörü: Ugandalı Göçmen Kadınlar Örneği”, *Fe Dergi* 8, sy. 1 (2016): 91-104.

Çakmak, Sermin. “Değişen Hayatların Görünmez Sahipleri: Göçmen Kadınlar”. *Fe Dergi* 2 sy. 2 (2010): 50-64.

Dedeoğlu, Saniye ve Çisel Ekiz Gökmen. *Göç ve Sosyal Dışlanma*. Ankara: Efil Yay., 2011.

Dedeoğlu, Saniye. “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal dışlanması: İstanbul Hazır- Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 66, sy.1 (2011): 27-48.

Demirdizen, Derya. “Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar: Yeni Düzenlemelerle Yarı Köle Emeline Doğru mu?”. *Çalışma ve Toplum Dergisi* 38, sy. 3 (2013): 325-346.

Erdoğan, Halide. “Zorunlu Göç Bağlamında Suriyeli Kadınların Sorunları”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 11, sy. 1 (2022): 609-623.

Gelgeç Bakacak, Emel Ayşe Akalın ve Pınar Öktem. “Türkiye’ye Farklı Ülkelerden Göç Etmiş Kadınların Sağlık Hizmetlerine Erişimi Üzerine Nitel Bir Alan Araştırması”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 36, sy. 2 (2019): 383-399.

Geyik Yıldırım, Selda. “Sosyal Dışlanma ve Sığınmacılar”. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi* 23, sy. 2 (Temmuz 2023): 1129-1145.

Joint Report on Social Inclusion. (2005). European Commission. https://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/sec256printed_en.pdf (Erişim: 01.05.2025).

Karanfiloğlu, Mehmet. “Savaş, Kadın, Çocuk ve Göç Üzerine: Suriye Örneği”. *Muhakeme Dergisi* 2, sy. 1 (2019): 99-124.

Kılıç, Cengiz ve Derya Çakmak Karapınar. “Göçmen Kadınların Erzurum’da Yaşadığı Göçmenlik Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma”. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi* 4, sy. 9 (2021). 937-951.

Körükmez, Lülüfer, Didem Danış ve İlhan Zeynep Karakılıç. “Zorunlu Göç Bağlamında Suriyeli Kadınların Ücretli İşgücüne Katılımında Toplumsal Cinsiyet Müzakeresi”. *Alternatif Politika Dergisi* 14, sy. 2 (2022): 201-228.

Küçük, Hilal. “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Göç Sürecinde Kadın ve Erkek”. *Toplumsal Politika Dergisi* 3, sy. 1 (2022): 26-37.

Kurtuldu, Kumru ve Ebru Şahin. “Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri” *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi* 1, sy. 1 (Aralık 2018): 37-46.

Lecaj, Fjolla. “Küreselleşme Göç ve Kadın”. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi* 3, sy.1 (2019).

Lotfi, Sayra ve Sena Porsuk. “Türkiye’ye Göç etmiş iranlı kadınların sosyo- ekono-

mik durumlarının değerlendirilmesi”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 20, sy. 78 (2021): 1047-1059.

Öztekin, Deniz ve Hatice Şimşek Keskin. “Türkiye’de Yaşayan Suriyeli Mülteci Kadınlarda Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Durumunun Değerlendirmesi”. *Izmir Democracy University Health Sciences Journal* 7, sy. 1(2024): 42-55.

Polat, Gonca. “İç Göçün Çocuk Ruh Sağlığına Etkisi ve Sosyal Hizmet Müdahalesi”. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 18, sy. 1 (Şubat 2007): 89-106.

Sapancalı, Faruk. *Sosyal Dışlanma*. (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2003).

Saygın, Sezel ve Derya Hasta. “Göç, Kültürleşme ve Uyum”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 10, sy. 3 (Eylül 2018): 312-333.

Şatıroğlu Güldalı, Pelin ve Sema Buz. “Küreselleşme, Hareketlilik ve Sosyal Hizmet: “Düzensiz” Göç ve Ulus Ötesi Sosyal Hizmet Uygulaması” *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23, sy. 2 (Nisan 2021).

Şeker, Dilara ve Gülten Uçan. “Göç Sürecinde Kadın”. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 14, sy. 1 (2016):199-214.

T. C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, (2020): 99.

Toksöz, Gülay. *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Topal Demiroğlu, Elif. “Belediyelerin Yerel Eşitlik Eylem Planlarında Göçmen Kadınlar: Türkiye’deki Belediyelerin Eylem Planları Üzerine Bir Araştırma”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 1 (Mart 2024): 56-76.

Topak, Emel ve Gülsüm Çamur. “Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet”. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi* 7 sy. 1 (Nisan 2022): 75-88.

Topçu, Sevcan ve Ayşe Beşer. “Göç ve Sağlık”. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 10, sy. 3 (Ocak 2006): 37-42.

Topgül, Seda. “Sosyal Dışlanma ve Göç: Mülteci İşçiler Örneği”. *Sosyoloji Dergisi*, sy. 33 (2016): 269-289.

Tuzcu, Ayla ve Kerime Bademli. “Göçün Psikososyal Boyutu”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 6, sy. 1 (Mart 2014): 56-66.

Tuzcu, Ayla ve Ayşegül Ilgaz. “Göçün Kadın Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 7, sy. 1 (Mart 2015): 56-67.

Türkiye İstatistik Kurumu, (2022) <https://www.tuik.gov.tr/> (Erişim: 02.05.2025)

Uçar İlbuğa, Emine. “Antalya’da Göçmen Kadınlar ve Yaşam Koşulları”. *Akdeniz İletişim Dergisi*, (2011): 134-147.

UNICEF, “Türkiye’de Geçici Koruma Altında Olan Suriyeli Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahalesinin Belgelendirilmesi- Nihai Rapor”. (Eylül 2022) <https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/t%C3%BCrkiyede-ge%C3%A7ici-koruma-alt%C4%B1nda-olan-suriyeli-%C3%A7ocuklara-y%C3%B6nelik-e%C4%9Fitim-m%C3%BCdahalesi-raporu> (Erişim: 13.05.2025).

Üstübcü, Ayşen. “Türkiye’ye yönelik Kadın Göçü: Seks işçileri ve Ev İçi Hizmetlilerin Kişisel Güvenlik Sorunlarını İlişkilendirmek”. (2011).

Yağmur, Yurdağül ve Sidar Aytekin. “Mülteci Kadınların Üreme Sağlığı Sorunları ve Çözüm Önerileri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi* 11, sy.1 (2018): 56-60.

Yalçın, Çiğdem. “Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar ve Ekonomik Şiddet”. *Fe Dergi* 7, sy. 1 (2015): 50-60.

Yılmaz, Esmâ ve Gülay Günay. “Göçmenler ve Göçmen Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bir Değerlendirme”. *UNİKA Toplum ve Bilim Dergisi* 2, sy. 1 (Mayıs 2022): 1-19.